

13. Сидор О. “Во Вифлеємі нині новина...” (До теми Різдва Христового в українському мистецтві) / О. Сидор // Різдво Христове 2000: статті й матеріали. – Л. : Логос, 2001.
14. Словник українського сакрального мистецтва / [за ред. М. Станкевича]. – Л., 2006. – 288 с.
15. Степовик Д. Історія української ікони Х–XX століть / Д. Степовик. – К. : Либідь, 2008. – 440 с.
16. Шпідлік Т. Про що розповідає ікона / Т. Шпідлік, М. Рупнік. – Л. : Свічадо, 1999. – 126 с.
17. Janocha Michał Ks. Ukraińskie i białoruskie ikony świąteczne w dawnej Rzeczypospolitej. Problem kanony / Ks. Michał Janocha. – Warszawa: Neriston, 2001. – 560 s.

В статтє рассматривается иконография сюжета Рождества Христова в украинском сакральном искусстве в течение XVI века. Для украинских икон Божьего Рождения характерна плоскостная композиция, которая разворачивается в трех горизонтальных ярусах, а также применение приема изображения фигур разного масштаба. С конца XVI века появляется иконографически-композиционная схема, которая сформировалась под влиянием западной иконографии. Рядом с иконографической сценой Рождества Христова появляется сюжет, в котором самостоятельно представляли Поклонение трех волхвов.

Ключевые слова: Рождество Христово, иконография, икона, сакральное искусство, Поклонение волхвов.

The article considers the iconography of the Nativity scene in the Ukrainian sacred art during the XVI century. For Ukrainian icons characteristic of God Birth a surface composition that unfolds in three horizontal layers, and application of signal figures of various sizes. Since the end of the XVI century the iconographical composition scheme are appeared, which was formed under the influence of Western iconography. Next to the iconographical scene of the Nativity story appears, which itself represented the Adoration of the Three Wise Men.

Key words: Christmas, iconography, icons and sacred art, Adoration of the Magi.

УДК 745/749:801.81

ББК 85.12

Юлія Рев'юк

АРТЕФАКТ “НА ПАМ’ЯТЬ” ЯК ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ У ФОЛЬКЛОРНИХ МОТИВАХ І ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРАХ

У статті висвітлюється артефакт “на пам’ять” як своєрідне явище культури у творах української фольклористики та художньої літератури ХІХ–ХХ століть.

Ключові слова: артефакт “на пам’ять”, феномен, фольклор, українська культура.

Усна народна творчість як невичерпне джерело дослідження відображає всі сторони життя українського люду. Це своєрідний монолітний блок народної культури. Український фольклор віддзеркалює характер народу, його історичне минуле, особливості побуту, матеріальну культуру, світогляд, вірування, звичаї тощо.

Українська фольклористика відображає людську психологію, вияв драми людського буття, моральну проблематику. Чимало пісень під певним кутом зору демонструють різні сторони соціального буття: взаємини між класами й верствами (наприклад, селянин і пан, бідний і багатий), подружні стосунки та інші побутові теми, що дає можливість дослідити соціально-психологічну панораму часу. Часто порушуються філософські проблеми життя і смерті, цінності людського існування, роздуми про людську долю тощо. Оскільки в пісенному фольклорі багато уваги приділяється побутовим реаліям, то тут можемо знайти перелік усього того, що батько чи мати дають своїй дочці на придане, який подарунок отримує дівчина від коханого й навпаки, які “пам’яткові” речі дарують рідним і знайомим і з якої нагоди в житті.

Метою статті є фольклорні мотиви й літературні твори як джерело дослідження артефактів “на пам’ять”.

Відсутність слова сувенір в енциклопедичних словниках аж до кінця ХІХ ст. свідчить про те, що артефакт “на пам’ять” (АНП) зазначеного періоду не був помітним явищем і, мабуть, визначався як подарунок. Проте подарунок “на згадку” як феномен культури кінця ХІХ – початку ХХІ століть яскраво репрезентує пісенний фольклор. Так, у пісні “Іхав козак на війноньку” знаходимо відомості про дарування хустини своїм коханим, відправляючи їх у далеку дорогу:

... Дай же, дівчино, хустину,
Може, я в бою загину...

У пісні “Ой у полі жито” теж ідеться про вищезгаданий артефакт “на спомин”:

Червоною, ой, да китайкою
Личенько прикрито.

Наведемо ще рядки пісні “Ой на горі жито” [11, с.47–48] з аналогічним змістом:

Ой на горі жито –
Там козака вбито,
Червоненьков китаєчков
Личенько укрито.
Надійшла дівчина
Та й пожалувала:
Здоймила китаєчку
Та й поцілувала.

У пісні “Ой на Івана Купайлиця” [16, с.217]:

Ще на хусточки не на пряла,
А вже Івася сподобала

або

Ой ще хусточки на верстаті,
а вже Івасьо в нашій хаті.

Неодноразово знаходимо відомості про те, як дівчина дарує хустину, хусточку парубкові як вияв симпатії, любові, це висвітлюється в пісні “Текли річки, аж бриніли” [16, с.200]. Дівчина Ганнуся дарує парубкові Василю шовкову хустиночку:

... Вона йому хустиночку
З полотенця шовкового, ая-яй.
Він ся з нею не повтирав,
Поклав її на сідельце:
– Ти, Ганнуся, мое серце, ая-яй.

У пісні “Пішла Маруся в Дунай по воду” ідеться про подарунки, які вона отримала від свого хлопця на знак кохання. Серед них – “красна хусточка”, “красни корали”, “красний горсетик”, “красна сорочка”, “красна запаска”, “красний фартушок”, “красни чобітки” [17, с.154].

У пісні “Ей, купив мені милий” [16, с.104] простежуємо той факт, що АНП могли дарувати як на будень, так і на свято:

... Ей, купив мені милий
Хусточку шовкову,
На кожний день червону,
Ружа біла, лелія,
На кожний день червону,
На свято бордову...

Пісня “Чому, Галю, не танцюєш?” [16] описує те, що хлопець міг подарувати дівчині “черевики”, “коралики”, “поясочок”, “перстенець”.

З пісень “Чому, Галю, не танцюєш?” і “По риночку ходила, ходила” з’ясуємо, що перстень був тою “пам’яткою”, яку дарували один одному закохані. Так, у першій з них зазначається:

А я тобі перстенець
– Подарую.
Я з тобою, мій козаче,
– Потанцюю.

У другій простежуємо обдарування хлопця перснем:

По риночку ходила, ходила,
І перстеник носила.
– Ой на ж тобі, мій миленький,
То ж я тобі купила.
– Я перстеник враз візьму, враз візьму,
Ти мені ся сподобала, а я тебе вже візьму.

У колядній пісні “Високо сиджу, далеко виджу” ідеться про подарунки, які дівчина купує своїм рідним і милому. Батькові купує “шапку”, матері – “хустку”, сестрі – “хвартушок”, коханому – “зелений вінок” [17, с.118–119]. Віночок був подарунком і для дівчини, це простежуємо в коломийці [11, с.82]:

Ой попід гай зелененький ходить мій миленький,
Та й збирає на капелюх розмайран дрібненький.
Ой збирає та збирає та плете віночок,
І понесе до дівчини на подаруночок.

У піснях часто знаходимо відображення статусу людини за соціальним і родинним становищем. Так, пісенний мотив у драмі М.Кропивницького “Дай серцеві волю, заведе у неволю” [8, с.69] віддзеркалює соціальний статус власника сувеніру:

Сватай мене, козаченьку,
Бо мій батько багач:
Сім пар волів на оборі,
Ще й в намисті дукач.

Простежуємо випадки, коли люди перед смертю дарували артефакти “на пам’ять”, таким чином залишаючи спомин про себе. Про це йдеться в пісні “Ой яка я дуже слаба, я хочу й умерти”, тут зазначається, що мати заповідає невістці “рантух”, “спідницю” і “червоні коралі” [13, с.33]. Очевидно, такі речі ставали згодом сімейними реліквіями, передавалися від покоління до покоління.

Чимало фольклорних мотивів відображено в українській художній літературі. Цінним є факт побутування речей “на пам’ять” XIX–XX ст. у творах таких авторів, як Т.Шевченко, І.Нечуй-Левицький, Г.Квітка-Основ’яненко, М.Гоголь, М.Кропивницький, О.Кобилянська, М.Кочубинський, Г.Хоткевич та ін.

Так, у поемі “Наймичка” Т.Шевченка описано повернення наймички Ганни з прощі. Подано перелік пам’яткових речей, яких вона привезла своїм рідним:

“хрестики”, “дукачики”, “намиста разочок”, “червоний з фольги образочок”, “соловейка та коників пару”, “перстень Святої Варвари” [19, с.242]. Наступне свідчення знаходимо в Шевченковому вірші “На великдень, на соломі...” [20, с.182], де висвітлено функціональне призначення великоднього атрибуту – крашанки:

На великдень на соломі
Против сонця діти
Грались собі крашанками...

У драматичному творі “Дві сім’ї” М.Кропивницький теж згадує про цей атрибут, зокрема, описує звичай христосування на перший день Великодня, для якого характерний обмін традиційним великоднім привітом, при цьому слід цілуватись і дарувати один одному писанки. Для підкріплення вищесказаного наведемо уривки з твору: “Ще раз Христос воскрес!” (Цілується з Настею)... [8, с.201]. “Давай похристосуємося. Це ж закон!” [8, с.190]. “Чи у вас христосуються з чужими парубками?”, “Писанка у вас є? Поміняймося!”, “Сьогодні ж таке свято, що слід мінятись писанками...” [8, с.195]. Обмінюючись писанками, хлопці й дівчата виявляли свою симпатію один одному, згодом цей артефакт “на пам’ять” ставав прикрасою оселі й зберігався в домі біля ікон, це знаходимо у творі: “Але ж і гарнісінька! Я її покладаю під образи” [8, с.195].

У повісті “От тобі і скарб” Г.Квітки-Основ’яненка теж простежуємо звичай дарувати писанки на Великдень. У творі зустрічаємо: “Писанки, що цілий піст писали”. Дізнаємося

також, що писанку з вишневими пташечками, які цілуються, і з написом кругом усього яйця: "Христос воскрес вельце! Поцілуймося, моє серце" дівчина дарувала своєму нареченому: "Так отсе-то вона і збирається на празник після обід вийти до колисок і там з Тимохою гарненько похристосуватися і дати йому тую писанку" [4, с.209].

Твори української художньої літератури фіксують також чимало згадок про "пам'яткові" речі, які дарують під час сватання та на весіллі. У драматичному творі Т.Шевченка "Назар Стодоля" відображено, що на знак згоди вийти заміж дівчина підносила сватам два рушники на срібній тарілці, клала їх на хліб, принесений сватами; потім підходила до батька, низько вклонялась і цілувала руку; блюдо з рушниками підносила сватам – спочатку одному, а потім іншому. Свати, узявши рушники, кланялись і відповідали: "Спасибі ж батькові, що свою дитину рано будив і усякому добру учив. Спасибі тобі, дівко, що рано вставала, тонку пряжу пряла, придане придбала" [21, с.22]. Тут же йдеться про те, що коханий отримував у дарунок вишиту хустину: "Адже я таки взяла з собою і хустку, що для тебе вишивала. (Вынимает из-за пазухи белый, шитый красным шелком платок и подает Назару)" [21, с.37].

У драмі "Дай серцеві волю, заведе у неволю" М.Кропивницького виявляємо аналогічні весільні дарунки: рушник, подавши який, дає згоду на одруження: "Ще нехай спершу подаю рушники, а тоді вже буде річ про весілля!.." [8, с.43]. У цьому ж творі знаходимо вишиту сорочку як артефакт "на згадку" милому: "Я тобі, мій голубе, завтра щось таке гарне-гарне подарую...". Далі йдеться про те, як дівчина біжить до скрині й виймає вишивану сорочку, яку хоче подарувати [8, с.64]. Також зустрічаємо: "Одарко, ти мені дарувала оцю сорочку, подаруй краще Іванові!" Одарка подає Іванові сорочку, кажучи: "Нехай тобі буде на спомин!" [8, с.67]. Для проведення аналогії наведемо рядки з народної пісні:

Бондарику, зроби мені бочку,
Я тобі за це вишию сорочку.

У творі "Доки сонце зійде, роса очі виїсть" вищезгаданого автора описано, як хлопець дарує перстень і цим просить у дівчини згоду вийти за нього заміж: "Позвольте вам подарить кільце золотое" [8, с.96]. Відповідно не прийняти персня – не дати згоди: "Ну, што кільца золотого не приняла, значить, аминь і шабаш" [8, с.100]. У драмі "Глитай, або ж Павук" М.Кропивницький описує момент, коли дівчина дарує сорочку й хустку коханому: "Мамо, принесить мені сорочку, ту, що я вишивала Андрієві, вона там у коморі, я її подарую своєму молодому... Мамо, треба молодому хустку почепити!" [8, с.149]. Тут же знаходимо цікавий елемент пісенного фольклору:

Що я ходив до тебе,
Черевички купував,
Хвиگی-миги дарував,
Стрічки прості і шовкові
І чоботи сап'янові.
Хустку гарну, хвартушину,
І спідницю, й корсетину;
І намисто, і каблучку
На біленьку твою ручку.

У комедії Г.Квітки-Основ'яненка "Сватання на Гончарівці" зазначається, що дочка навідріз відмовляється дарувати хусточку хлопцеві, якого не кохає: "Вже ж, матінко, що хоч роби зо мною: лай, бий, хоч до смерті вбий, а не дам нелюбу хустки" [3, с.387]. У повісті "Салдацький портрет" Г.Квітки-Основ'яненка теж ідеться про дарування хустки нареченому під час сватання на знак згоди. Так, мати наказує дочці, щоб вона чіпляла за пояс хустку коханому та до себе притягувала, і слухала його та шанувала, а потім, щоб ще й поцілувала [5, с.89]. Далі описано, що в період відсутності нареченого дівчина ту хусточку сватання біля серця носила. З повісті "Щира любов" цього ж автора дізнаємося, що рідню на весіллі обдарували "усе хустками хорошими і вишиваними і платками шовковими" [4, с.377]. У вищезгаданому творі серед гостинців, які батько купував своїй доньці, виявляємо "намиста з червонцями, хрестів усяких, дукатів, еднусів золотих, бурштинів разками" [5, с.338].

У творі І.Нечуя-Левицького “Микола Джеря” висвітлено епізод про те, який мати справила весільний подарунок дочці: “червоні чоботи”, “шість разків доброго різаного намиста з срібним дукачем” [12, с.44]. Ще одне підтвердження, що прикраси, зокрема дукач, були переважно подарунком на весілля, знаходимо в етнографічному словнику “Український народний одяг” К.Матейко [9, с.152].

Цікаве побутування пам’яткових речей на Полтавщині відкриває нам повість М.Гоголя “Сорочинський ярмарок”. Тут можна було придбати й весільні подарунки родичам, у творі про це мовиться так: “А наш парубок отправился по рядам с красными товарами... виглядывать получшую деревянную люльку в медной щегольской оправе, цветистый по красному полю платок и шапку для свадебных подарков тестю и всем, кому следует” [1, с.38].

У повісті М.Коцюбинського “Тіні забутих предків” знаходимо бідкання головного героя про те, що “немало десь піде грошей на шовкові хустки та дорогі згарди, але то байка!” [7, с.29].

У повісті “Земля” О.Кобилянської описується подія в селі Димці на Буковині. Відображено поїздку хлопця з татом на ярмарок на Петра в місто, звідки він привозить перстень у подарунок своїй коханій: “Я тобі перстінг приніс, що купив на Петра в місті! – сказав він і витягнув його із-за ремня. Відтак засунув його їй на палець” [6, с.67]. Після цього мало відбутися весілля. В іншому творі письменниці – повісті “В неділю рано зілля копала...” [6, с.408] знаходимо діалог двох закоханих:

– Грицю, я лагоджу рушники...
–Лагоди на осінь...

У повісті “Довбуш” Гната Хоткевича описується момент, з якого дізнаємося, що на Гуцульщині хлопці, перебуваючи на полонині, ліпили баранчиків і калачики із сиру й дарували дівчатам, а особливо судженій: “Дійсно, хлопці, яким уже дівки в голові, лагодять побільше сих баранчиків для роздачі дівкам взагалі і своїй богданці особливо”, а також: “...Бо то парубчеки ліп’є колачіки дівкам своїм. Цес білевий Іван та придивися лиш. Він насиляє у два, у три реди на ремінь та й роздає витак дівкам” [18, с.157]. А дівчата, виглядаючи своїх хлопців, співали:

Пішли вівці в полонинку,
Лиш єгнета бліють,
Ба шо ж наші вівчарики
В полонині діють?
Ба шо діють, ба шо діють,
Ци не ватагують?
Пороби нам колачіка,
Прийдут – подарують.

Поруч з уривком цього твору можна поставити слова коломийки:

Ой на гірці пас я вівці, на гірці не був я,
Чужій любці калач купив, а своїй забув я [11, с.90].

Колач (калач) також дарували молодій парі на весілля. Принагідно згадаємо рядки з пісні “Про колишне весілля”, у якій висвітлено цей факт:

А хто іде на весілля, муси[т] колач мати,
Щоб молодим у дарунок та й подарувати.

В оповіданні з радянського побуту “Скарга весільної кухарки” описується звичай обдаровувати кухарку калачем та хусткою на весіллі. Так, згідно із цим звичаєм, кладуть на тарілку калач, зверху хустку й дружок виголошує: “Десь тут є в пана молодого й молоді старша кухарка Олімпіада, що нас добрими стравами шанувала”. На що кухарка повинна сказати: “Дякую молодій і молодому, батькові й матері за гречний дарунок!” [10, с.458].

Відомо також, що на весіллі хрещеній матері давали в подарунок гарний очіпок і рушник [15, с.30].

Цікаві факти обдарування хресними батьками своїх хрещеників знаходимо в праці Марка Грушевського “Дитина у звичаях і віруваннях українського народу”. Тут висвітлено відомості

про подарунок, який дитина отримувала при хрещенні – хрестик, який за свої гроші купував у попа хресний батько, а кума (хресна мати) – крижмо, яке потім залишається породіллі, з нього шиють сорочинку, а синові сорочку як ітима в армію [2, с.63]. Хрестик – це не тільки АНП, призначений дитині, а річ на спомин під час обряду побратимства. Так, з прийняттям християнства східними слов’янами обов’язковим елементом обряду побратимства був обмін натільними хрестами та святими іконами [14, с.365]. Цей обряд описав також М.Кропивницький у творі “Дай серцеві волю, заведе у неволю”: “Ми ж з тобою не чужі: пам’ятаєш, як колись хрестами помінялись?” [8, с.56]. А під час обряду посестринства притаманно було обмінюватися подарунками з так званого “бабського” господарства – рушниками, хустками, плахтами, полотном тощо [14, с.366]. Для обряду посестринства в незаміжних дівчат був звичай “кумання”, під час якого обмінювалися хустками та намистом.

Іншим видом духовної спорідненості було кумівство. Так, у 30-х рр. XIX ст. на Слобожанщині на Різдвяне свято куми ходили до батьків хрещеника, обдаровували їх хустками, вишиваними рушниками, святковими стравами й тим неначе викупували собі хрещеного сина чи дочку [14].

Висновки. Аналізуючи український фольклор, нам вдалося з’ясувати асортимент “пам’яткових” речей того часу, частково виявити тематику творів, матеріал виготовлення, функції та призначення залежно від статі людини. Ми дійшли висновку, що обереговими подарунками “на згадку” були: писанки, натільний хрестик, намисто, згарди, дукач, перстенець, хустка, віночок тощо; серед “пам’яткових” речей одягового призначення: сорочка, кофтина, корсетик, заплата, плахта, спідниця; істивними АНП були іграшки та колачики (калачики) з сиру. Тому артефакт “на пам’ять” є символічним знаком у житті людини. Його дарують “на пам’ять” з нагоди певної події як вияв поваги, дружби, симпатії, любові. АНП повинен якоюсь мірою прикрашати житло чи саму людину. Це та “пам’ятка”, яка розповідає про власника, його побут, уподобання, звичаї. Це своєрідний “паспорт” людини, який відображає її вік, сімейний і соціальний статус.

1. Гоголь М. В. Всі повісті / М. В. Гоголь. – К. : Либідь, 2008. – 538 с.
2. Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу / Марко Грушевський. – К. : Либідь, 2006. – 256 с. : іл.
3. Квітка-Основ’яненко Г. Ф. Конотопська відьма. Сватання на Гончарівці та ін. твори / Г. Ф. Квітка-Основ’яненко. – Донецьк : ТОВ ВКФ БАО, 2008. – 416 с.
4. Квітка-Основ’яненко Г. Ф. Повісті та оповідання : у 2 т. / Г. Ф. Квітка-Основ’яненко. – К. : Дніпро, 1978. – Т. 1.
5. Квітка-Основ’яненко Г. Ф. Українські повісті / Г. Ф. Квітка-Основ’яненко ; [упоряд. Л. В. Ушкалов]. – Х. : Веста, Ранок, 2003. – 352 с. – (Серія “Програма з літератури”).
6. Кобилянська О. Ю. Твори / О. Ю. Кобилянська. – Сімферополь : Крим, 1971. – 461 с.
7. Коцюбинський М. М. Тіні забутих предків / М. М. Коцюбинський. – Х. : Фоліо, 2006. – 350 с. – (Укр. класика).
8. Кропивницький М. Л. Драматичні твори / М. Л. Кропивницький ; [упорядкув. і приміт. В. М. Івашкова ; вступ. стаття Л. З. Мороз]. – К. : Наукова думка, 1990. – 608 с.
9. Матейко К. Український народний одяг : етнографічний словник / К. Матейко. – К. : Наукова думка, 1996. – 166 с.
10. Народні оповідання / [відп. ред. М. М. Пазяк]. – К. : Наукова думка, 1983. – 498 с.
11. Народні пісні в записах Михайла Яцкова / [упорядкув. О. І. Дея, М. М. Ільницького]. – К. : Музична Україна, 1983. – 105 с.
12. Нечуй-Левицький І. Повісті та оповідання : у 2 т. / І. Нечуй-Левицький. – К. : Наукова думка, 1985. – Т. 1. – 631 с.
13. Пісні родинного життя / [відп. ред. І. П. Березовський]. – К. : Дніпро, 1988. – 357 с.
14. Сироткін В. Побратимство, кумівство. Громадський побут / В. Сироткін // УКРАЇНЦІ : історико-етнографічна монографія у двох книгах. – Опішне : Українське народознавство, 1999. – Кн. 1. – С. 365–370.
15. Українська родина: родинний і громадський побут / [упоряд. Л. Орел]. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2000. – 424 с. : іл., ноти.
16. Українські народні пісні (записи поживтневого часу) / [упоряд. О. А. Правдюк] ; АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. – К. : Наукова думка, 1991. – 288 с.

17. Українські народні пісні : пісенник / [упоряд. Н. Д. Якименко]. – К. : Музична Україна, 1989. – 173 с.
18. Хоткевич Г. М. Аверон; Довбуш : повісті, оповідання / [упоряд., авт. післямови Ф. П. Погребенник]. – К. : Дніпро, 1990. – 559 с. : іл. – (Б-ка іст. прози).
19. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : у 12 т. / Т. Г. Шевченко ; [редкол.: Є. П. Кирилюк (голова) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1989. – Т. 1. – 528 с.
20. Шевченко Т. Г. Поезія. 1847–1861 рр. / Т. Г. Шевченко ; [редкол.: Є. П. Кирилюк (голова) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1991. – Т. 2. – 592 с.
21. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : у 12 т. / Т. Г. Шевченко ; [редкол.: Є. П. Кирилюк (голова) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1991. – Т. 3. – 400 с.

В статье освещается артефакт “на память” как феномен культуры в произведениях украинской фольклористики и художественной литературы XIX–XX веков.

Ключевые слова: артефакт “на память”, феномен, фольклор, украинская культура.

The article reveals the souvenir as a phenomenon of the culture in works of Ukrainian folklore and literature of the XIX-th – the XX-th centuries.

Key words: souvenir, phenomenon, folklore, Ukrainian culture.

УДК 745 / 749:217

ББК 85.12

Роман Гошовський

ДЕКОРАТИВНО-СЕМАНТИЧНІ ЧИННИКИ САКРАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТОВИХ ОБ’ЄКТІВ УКРАЇНЦІВ XVI – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

У статті вперше розглядаються декоративно-семантичні чинники сакралізації культових будівель, хрестів, ікон, священних тканин, посуду та інших предметів літургійного призначення.

Ключові слова: сакралізація, культові об’єкти, церкви, каплиці, хрести, ікони, антимінс, кіот, чаша, Євангеліє.

Актуальність теми дослідження викликана, насамперед, кардинальними політичними, суспільними змінами, що за останні десятиліття відбуваються в країні та спонукають до осмислення українцями своєї духовно-мистецької спадщини й ідентичності. Адже культові об’єкти як містичні “контакти” для отримання Господньої благодаті, виконані з різноманітних матеріалів, традиційних форм і конструкцій, були шановані від найдавніших часів у багатьох народів світу, у тому числі й стародавніми слов’янами, і теперішніми жителями України.

До культових об’єктів зараховуємо церкви й дзвіниці, каплиці й хрести доквілля, а також предмети літургійного призначення (ікони, ручні, напрестольні та виносні хрести, патериці, антимінс, плащаниця, кіот, чаша, Євангеліє тощо). Однак найбільшою сакральністю в церкві, на думку М.Станкевича, “наділені антимінс, процесійний, напрестольний і ручний хрести, Євангеліє та ікони, бо вони забезпечують дієвість релігійних обрядів, укорінюють віру” [11, с.5]. Священність у таких літургійних предметах виступає джерелом таємничої і водночас могутньої енергії. “У кожній крихітці освяченої проскури цілком присутнє божество Христа, найменша частинка реліквії має не меншу силу, ніж ціла реліквія” [5, с.37]. Предмети, які не інспіровані священністю, не мають літургійного вжитку, є профанними, або світськими. Вони неначе демонструють наш “безпечний світ, роздвоєний та урівноважений порядком і хаосом” [11, с.5].

Розв’язання зазначеної проблеми автором започатковано вперше. Опосередковані ідеї, що стосуються сакрального взагалі й окремих видів церковного мистецтва зокрема, зустрічаємо в працях Роже Каюа, Лінди Гребер, дерев’яні церкви вивчали М.Драган, В.Січинський, Д.Щербаківський, А.Новицький, А.Лушпинський, С.Таранушенко, Г.Логвин та ін.; придорожні й увінчуючі хрести досліджували такі відомі автори, як К.Шероцький, Г.Колцуняк, О.Гуцало, Д.Щербаківський, В.Січинський; про ручні різьблені хрести є праці О.Степанової, В.Свенціцької; про різні типи хрестів сучасних дослідників – С.Боньковської, В.Малини, М.Моздира, П.Кузенка, М.Станкевича, Л.Хом’як та ін.; про український іконопис є книги В.Свенціцької, Г.Логвина, Л.Міляєвої, В.Овсійчука, В.Отковича, Д.Степовика. Однак твори українського релігійного мистецтва не досліджувалися в аспекті дієвої традиційної священності художніми та знаковими за-